

Leesbevordering vmbo: hoe je leerlingen op maat kunt motiveren om te lezen

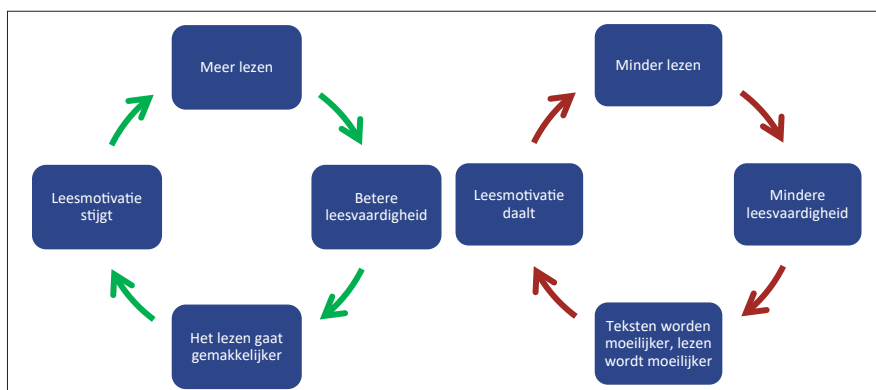
Leesvaardigheid en leesbevordering staan, mede door de resultaten van PISA-2018 (zie ook het artikel van Frans van den Heuvel, elders in dit nummer), sterk onder de aandacht. Het is belangrijk dat leerlingen beter gaan lezen en meer gaan lezen. Leesbevordering kan hier een belangrijke bijdrage aan leveren. De Toolbox | Leesbevordering vmbo biedt docenten praktische en wetenschappelijk onderbouwde handvatten om het lezen en leesmotivatie bij hun leerlingen te bevorderen.

Belang van lezen en leesmotivatie

Een goede leesvaardigheid is belangrijk om mee te kunnen komen in deze geletterde maatschappij. Meters maken met lezen is ook na het primair onderwijs belangrijk voor de verdere ontwikkeling van de leesvaardigheid. Leerlingen die veel lezen, zijn vaak betere lezers (Nielen en Bus, 2016). Lezen heeft niet alleen een positief effect op de leesvaardigheid. Lezen bevordert ook je algemene ontwikkeling en welbevinden (Raad voor Cultuur en Onderwijsraad, 2019). Door te lezen bouw je veel achtergrondkennis op waar je vervolgens weer nieuwe kennis aan kunt ophangen

(Houtveen, Van Steensel & De La Rie, 2019). Daarnaast leer je je te verplaatsen in het perspectief van een ander en reflecteer je op je eigen denkwijze en andere denkwijzen die je tegen komt in verhalen (Wennekers, Huysmans en De Haan, 2018). Dit is zowel in het belang van de individu zelf als in het belang van de maatschappij. Hoeveel je leest (leesgedrag), het vertrouwen dat je hebt in je eigen leesvaardigheid (self-efficacy) en motivatie om te lezen hangt met elkaar samen. Leerlingen die veel leeskilometers maken, oefenen veel met lezen en verbeteren daarmee hun leesvaardigheid. Omdat het lezen hen goed af gaat, blijven zij lezen. Daar staat tegenover dat leerlingen

die weinig lezen, minder voortgang boeken in hun leesvaardigheid. Naarmate ze ouder worden, worden de teksten die ze aangeboden krijgen complexer. Het lezen wordt moeilijker voor hen, het vertrouwen in de eigen leesvaardigheid neemt af en de leesmotivatie vermindert, waardoor ze steeds minder gaan lezen, wat kan leiden tot een verminderde leesvaardigheid.

Belang van leesbevordering

Wanneer iemand onvoldoende geletterd is om mee te komen in de maatschappij, wordt dit laaggeletterdheid genoemd. In Nederland wordt het referentieniveau 2F voor taal gezien als het minimale niveau dat iemand nodig heeft om mee te kunnen doen in de maatschappij. Voor het behalen van een startkwalificatie (diploma vanaf mbo niveau 2) is niveau 2F vereist. In principe zouden jongeren dus niet laaggeletterd van school kunnen komen. Het tegendeel blijkt helaas waar (Buisman, Allen, Fouarge, Houtkoop en Van der Velden, 2012). Daarnaast is er een dalende trend zichtbaar in de leesprestaties van Nederlandse jongeren (Gubbels, Van Langen, Maassen en Meelissen, 2019; Raad voor Cultuur en Onderwijsraad, 2019). Ook weten we uit onderzoek dat Nederlandse leerlingen beperkt gemotiveerd zijn om te lezen. Vanaf groep 6 neemt het leesplezier geleidelijk af. In internationaal perspectief ervaren Nederlandse groep 6-leerlingen gemiddeld (op Zweedse leerlingen na) het minste leesplezier (Gubbels, Netten en Verhoeven, 2017) en Nederlandse 15-jarige leerlingen ervaren gemiddeld het minste leesplezier van alle deelnemende landen, zowel in 2009 als in 2018 (Gubbels et al., 2019).

De urgentie om actief in te zetten op het bevorderen van lezen, leesvaardigheid en leesmotivatie begint te groeien. Het doorbreken van deze neerwaartse spiraal is niet gemakkelijk in een maatschappij waarin we steeds minder

Effectieve elementen van leesbevordering

- Beheersingsdoelen
- Aansluiting bij interesses
- Sociale interactie
- Autonomie
- Belang van lezen
- Competentiegevoel

Van Steensel, Vander Sande, Bramer en Arends (2016)

lezen (Wennekers et al., 2018), vooral jongeren. Uit een recente meta-analyse blijkt dat dit wel mogelijk is, zowel bij het verbeteren van leesmotivatie als leesvaardigheid (Van Steensel, Vander Sande, Bramer en Arends, 2016). De effecten voor leesmotivatie waren het grootst bij zwakke lezers. Het onderwijs heeft hierin een belangrijke rol. Tijd en aandacht besteden aan leesbevordering lijkt, naast aandacht voor leesvaardigheid, dus vruchten af te werpen. Dit geldt niet alleen in het basisonderwijs, maar zeker ook in het voortgezet onderwijs. De effecten op leesvaardigheid waren het grootst bij de laatstgenoemde. De Taalunie

Over de auteurs

Christel Dood is junior onderzoeker bij het Expertisecentrum Nederlands. Zij is betrokken bij verschillende projecten waaronder 'Welke jongere is (g)een lezer?', rondom leesbevordering in het (v)mbo, het Stimuleringsprogramma Aanpak Dyslexie en PISA, een internationaal vergelijkend onderzoek bij 15-jarige leerlingen. Samen met Jacqueline de Maa geeft zij de trainingen Leesbevordering op maat in het vmbo.

Jacqueline de Maa is senior adviseur bij ITTA UvA. Zij is gespecialiseerd in (tweede) taalverwerving in inburgering en in het (beroeps)onderwijs, en werkt aan projecten op het gebied van inburgering, taal en ouderbetrokkenheid, taalbeleid, taalgericht vakonderwijs, woordenschat, leesvaardigheid en formatief evalueren.

(Pereira en Nicolaas, 2019) noemt vijf didactische sleutels: functionaliteit, interactie, strategie-instructie, leesmotivatie en transfer.

Leesbevordering op maat

In de afgelopen jaren zijn verschillende initiatieven opgezet om lezen onder jongeren te bevorderen. De aandacht voor verschillen tussen leerlingen is bij deze programma's vaak beperkt, terwijl de redenen die leerlingen hebben om te lezen of lezen te vermijden verschillen. Vanuit wetenschappelijk onderzoek zijn steeds meer aanwijzingen dat het belangrijk is om bij leesbevordering rekening te houden met verschillen tussen leerlingen (Steensel et al., 2016). De effectiviteit van de aanpak kan versterkt worden door in te zoomen op verschillende aspecten van leesmotivatie (zoals leesplezier, leesvermijding en leesvertrouwen) én door te kijken naar andere belemmerende en stimulerende factoren (zoals woordenschat, leesproblemen en concentratievermogen).

Toolbox Leesbevordering vmbo

Daarom is in het kader van het actieprogramma Tel mee met Taal (zie www.telmeemettaal.nl) in het project Welke jongere is (g)een lezer? De weerstand voorbij... een toolbox ontwikkeld om docenten in het vmbo praktische en wetenschappelijk onderbouwde handvatten te bieden om het lezen en leesmotivatie bij hun leerlingen te bevorderen. De werkwijze is vervolgens gedurende een aantal maanden uitgeprobeerd en onderzocht in een interventiestudie. Het project is uitgevoerd door een consortium bestaande uit de

Ervaringen uit de praktijk

“Wij hebben wel veel administratie, maar als je eenmaal bezig bent is het zo gepiept. Je wordt er ook wel een beetje bewuster van. Bij sommige kinderen zag je wel echt andere dingen dan ik had verwacht. Het was interessant om te zien hoe ze over bepaalde dingen dachten. Ik denk dat ze het wel echt in hebben gevuld naar hun eigen beleving.”

Radboud Universiteit (Eliane Segers, Mienke Droop en Liza van den Bosch), het Expertisecentrum Nederlands (Heleen Strating, Nicole Swart en Christel Dood) en ITTA UvA (Femke Scheltinga en Wanda Polak).

Werkwijze toolbox

In de toolbox wordt uitgegaan van effectieve componenten van leesbevordering. Voor verschillende groepen leerlingen is beschreven aan welke aanpassingen kan worden gedacht, bijvoorbeeld de inzet van hulpmiddelen, de keuze voor leesmateriaal en de organisatie in de klas.

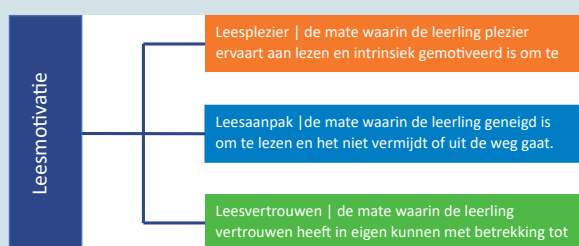
De toolbox bestaat onder andere uit:

- Vragenlijst om verschillende aspecten van leesmotivatie in kaart te brengen
- Checklist voor de docent om het leesprofiel van een leerling te bepalen
- Overzicht van mogelijke aanpassingen in leesbevorderingsactiviteiten
- Leidraad voor het voeren van een leesgesprek
- Leesplan voor leerling en docent
- Beschrijving van een aantal leesbevorderingsprogramma's.

De Toolbox besteedt aandacht aan verschillende facetten die van belang zijn om leesmotivatie effectief te bevorderen in het onderwijs. Er worden suggesties gegeven voor de ondersteuning die de docent kan geven op klasniveau en op leerlingniveau. Ook zijn er suggesties voor de inrichting van

Leesmotivatie

In de leesmotivatievragenlijst wordt onderscheid gemaakt tussen de volgende drie aspecten van leesmotivatie:

een aantrekkelijke leesomgeving op schoolniveau. Hierdoor versterk je de inbedding van leesbevordering op leerling-, klas- en schoolniveau.

De werkwijze in de Toolbox is zo ontwikkeld dat de aanpak aangepast kan worden aan de eigen les- en schoolsituatie. Dit betekent dat de Toolbox zowel bruikbaar is voor docenten die werkzaam zijn op een school waar nog weinig aandacht is voor leesbevordering, als voor docenten op scholen waar leesbevordering in meer of mindere mate deel uit maakt van het onderwijs.

Leesprofiel bepalen

De docent selecteert leerlingen aan wie hij meer aandacht wil besteden. Van deze leerlingen bepaalt de docent het leesprofiel, bijvoorbeeld omdat deze leerlingen niet goed mee kunnen komen in het leesonderwijs. De Toolbox bevat een korte leesmotivatievragenlijst die de docent inzicht geeft in de mate waarop de leerlingen gemotiveerd zijn om

Ervaringen uit de praktijk | Sociale interactie

“Bij mijn leerlingen pakt het werken in groepjes vaak niet goed uit in de praktijk. Eén van hen voert het uit en de rest doet niets. Interactie met de hele klas werkt dan het beste. Speeddaten met boeken werkt ook.”

te lezen en welke aspecten hieraan ten grondslag liggen (leesplezier, leesaanpak, leesvertrouwen). In wetenschappelijk onderzoek wordt de term ‘leesvermijding’ vaak gebruikt in plaats van ‘leesaanpak’. Omdat de leesmotivatievragenlijst in de toolbox handelingsgericht is bedoeld, is hier gekozen voor de term ‘leesaanpak’. Lees ook Van Steensel (2019) voor meer informatie over het begrip leesmotivatie. De docent kan ervoor kiezen om de hele klas de leesmotivatievragenlijst in te laten vullen of alleen de leerlingen die hij heeft geselecteerd. Het voordeel van het klassikaal afnemen van de vragenlijst is dat leerlingen niet het gevoel krijgen speciaal geselecteerd te zijn. De docent kan de leesmotivatievragenlijst ook gebruiken bij de selectie van leerlingen om op maat mee aan leesbevordering te werken. De resultaten van de leesmotivatievragenlijst en de belemmerende en compenserende leerlingkenmerken, worden samengebracht in de checklist van het leesprofiel, per geselecteerde leerling.

Leesgesprek & leesplan

Het leesprofiel geeft aanknopingspunten voor een keuze van passende ondersteuningsmogelijkheden van de betreffende leerling. In een leesgesprek achterhaalt de docent

Ervaringen uit de praktijk | Leesplan

“Ik heb het leesplan met ze ingevuld en dat was helder. Ik vond het heel nuttig om meer inzicht te krijgen in het type leerling. Vindt deze leerling lezen wel of niet leuk, wat is de reden dat deze leerling niet van lezen houdt. Je krijgt meer inzicht in wat een leerling wel en niet leuk vindt en daardoor kun je beter aansluiten op het helpen bij het uitkiezen van een boek of een boek op een bepaald niveau.”

vervolgens samen met de leerling de interesses van de leerling en op welke manier de leerling het prettig vindt om te lezen. In het leesplan beschrijft de leerling zijn interesses, geeft aan wat hij de komende tijd concreet gaat doen op het gebied van lezen en geeft hierbij aan wat hij van de docent nodig heeft. In de toolbox staan suggesties voor het leesgesprek en vragen die gesteld kunnen worden bij het invullen van het leesplan. Afhankelijk van de klas, kan de docent er ook voor kiezen om de leerlingen het leesplan klassikaal te laten invullen. De ondersteuning die de docent daarbij biedt is, is afhankelijk van de klas. Het is belangrijk dat de docent daarbij niet teveel stuurt, zodat het leesplan echt het eigen leesplan wordt van de leerling. Op deze manier wordt aangesloten op elementen die (lees)motivatie beïnvloeden.

Effectief aan de slag op klas- en leerlingniveau

De Toolbox bevat suggesties op klas- en leerlingniveau om de effectiviteit van de leesbevorderingsaanpak te vergroten. Op basis van de eerder genoemde meta-analyse van Van Steensel en collega's (2016) worden suggesties gegeven om op klasniveau de effectief bevonden elementen vorm te geven. Een aantal veelgebruikte leesbevorderingsprogramma's voor het vmbo zijn naast deze effectieve elementen gelegd. In de toolbox is voor deze leesbevorderingsprogramma's aangegeven in hoeverre deze effectieve elementen deel uit maken van het programma. Wanneer

Ervaringen uit de praktijk

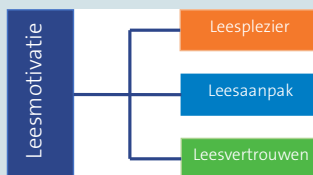
“De Toolbox ondersteunde in het op maat werken aan leesbevordering, omdat de Toolbox uitgaat van zoek iets dat bij de leerling past. En er staat genoeg in om ervoor te zorgen dat het aansluit bij die leerling. Dit was deels toe te passen. Onze bibliotheek is niet zo groot dus je kunt niet voor alle leerlingen vinden wat bij ze past.”

Literatuur

- Buisman, M., Allen, J., Fouarge, D., Houtkoop, W., & Velden, R. van der (2013). *PIAAC: Kernvaardigheden voor werk en leven. Resultaten van de Nederlandse survey 2012. 's-Hertogenbosch: ecbo.*
- Gubbels, J., Langen, A. M. L. van, Maassen, N. A. M., & Meelissen, M. R. M. (2019). *Resultaten PISA-2018 in vogelvlucht.* Enschede: Universiteit Twente. doi: 10.3990/1.9789036549226
- Gubbels, J., Netten, A., & Verhoeven, L. (2017). *Vijftien jaar leesprestaties in Nederland: PIRLS-2016.* Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.
- Houtveen, A. A. M., Steensel, R. C. M. van, & Rie, S. de la (2019). *De vele kanten van leesbegrip. Literatuurstudie naar onderwijs in begrijpend lezen in opdracht van het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek en de Inspectie van het Onderwijs.* Rotterdam: Erasmus Universiteit.
- Nielen, T. M., & Bus, A. G. (2016). *Onwillige lezers. Onderzoek naar redenen en oplossingen. Stichting lezenreeks. Deel 26.* Delft: Eburon.
- Pereira, C. & M. Nicolaas (2019). *Effectief onderwijs in begrijpend lezen, actief voor beter leesbegrip en meer leesmotivatie.* Den Haag: Taalunie.
- Raad voor Cultuur, & Onderwijsraad (2019). *Lees! Een oproep tot een leesoffensief.* Den Haag: Raad voor Cultuur, Onderwijsraad.
- Scheltinga, F., Droop, M., Dood, C., Swart, N., Polak, W., Strating, H., Van den Bosch, L., Segers, E. (2018). *Welke jongere is (g)een lezer? De weerstand voorbij... Rapportage van een onderzoek uit naar het stimuleren van lezen in het (v)mbo.* ITTA UvA, Expertisecentrum Nederlands en Radboud Universiteit.
- Steensel, R. van (2019). Leesmotivatie en leesweerstand: Definities, relaties met leesvaardigheid en manieren om het leesplezier van leerlingen te vergroten. *Remediaal*, 2019(5), 4-10.
- Steensel, R. van, Sande, L. van der, Bramer, W., & Arends, L. (2016). *Effecten van leesmotivatie-interventies: Uitkomsten van een meta-analyse.* Rotterdam: Erasmus Universiteit.
- Wennekers, A., Huysmans, F., & Haan, J. de (2018). *Lees: Tijd. Lezen in Nederland.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Leerlingkenmerken

- Jongens vs. meisjes
- Taal-/leesvaardigheidsproblemen
- Anders- en meertaligheid
- Aandacht- en concentratieproblemen
- Sociaal-emotionele ontwikkeling

een element ontbreekt, zijn suggesties gegeven hoe deze elementen toe te voegen zijn bij het gebruik van het specifieke programma.

Ook is op basis van literatuuronderzoek naar de relatie tussen aspecten van leesmotivatie en specifieke leerlingkenmerken een vertaling gemaakt naar de toepassing in de onderwijspraktijk (Scheltinga et al., 2018). Leerlingen met leesvaardigheidsproblemen hebben vaak weinig vertrouwen in hun eigen leesvaardigheid en lezen alleen als het moet. Het is voor deze leerlingen van belang dat duidelijk is dat het lezen hen gemakkelijker af zal gaan, wanneer zij het vaker doen. Door als docent feedback te geven en daarbij het succes van de leerling te koppelen aan zijn inzet, ervaart de leerling dat de geleverde inzet leidt tot resultaat. Per leesmotivatie-aspect zijn bij ieder leerlingkenmerk suggesties gegeven om op maat bij leerlingen het lezen te bevorderen.

Aantrekkelijke leesomgeving

Een stimulerende leesomgeving is een belangrijke succesfactor voor leesbevordering. De school biedt een belangrijke basis voor het stimuleren van lezen, door aanbod van leesmateriaal dat aansluit bij interesses en leefwereld van de leerlingen. De school kan dit zelf inrichten, maar ook samenwerken met de plaatselijke bibliotheek (zie voor meer informatie www.debibliotheekopschool.nl). Andere belangrijke onderdelen van een stimulerende leesomgeving zijn een fijne leesplek, ondersteuning van een professional bij het kiezen van een boek en het betrekken van de thuisomgeving en vrienden.

Zelf ook aan de slag?

De Toolbox Leesbevordering vmbo is gratis te downloaden via www.itta.uva.nl. Bezoek daarnaast ook www.lezeninhetvmbo.nl (een initiatief van SLO en Stichting Lezen) voor aanvullende suggesties om lezen te bevorderen in het

vmbo. Daarnaast worden er door het Expertisecentrum Nederlands in samenwerking met ITTA UvA inspiratiebijeenkomsten en incompany trajecten aangeboden voor docenten Nederlands, mediathecarissen, taal- of leescoördinatoren, remedial teachers, werkzaam in het vmbo (zie www.expertisecentrumnederlands.nl voor meer informatie en om je aan te melden).

In de inspiratiebijeenkomst geven we achtergrondkennis, handvatten en praktijkvoorbeelden om aan de slag te gaan met leesvaardigheid en leesbevordering. Hierbij gebruiken we de toolbox als inspiratiebron en wordt samen gekeken hoe hier binnen de school mee aan de slag te gaan.

In het incompany traject gaat het docententeam actief aan de slag met de implementatie van het versterken van leesvaardigheid en leesbevordering in het onderwijs. Hierbij wordt gekozen voor een effectieve aanpak, die past bij de school. Het traject is bedoeld voor scholen die leesvaardigheid en leesbevordering een plek willen geven binnen het onderwijs en met meerdere teamleden hiermee aan de slag aan.

(advertentie)

Taalatelier

Taalatelier is een serie gericht op het verwerven van functionele taalvaardigheden. Het lesmateriaal is overzichtelijk ingedeeld

in rubrieken:

- Lezen;
- Basiscursus grammatica;
- Basiscursus spelling;
- Woordenschat.

Iedere rubriek bestaat uit verschillende, zelfstandig te gebruiken lesdelen. Ieder deel gaat in op een taaltaak waar oefeningen aan gekoppeld zijn. Het oefenmateriaal is geschikt voor leerlingen in de onderbouw havo/vwo en vmbo-tl. Bovendien kan een aantal delen met succes worden ingezet in groep 8 van het primair onderwijs. Elk deel uit de serie heeft twee versies: een docentenboek en een werkboek voor de leerling.

Hoofdredacteurs: drs. Helene Bakker-Renes, drs. Tineke Fennis-Poort, dr. Hilde Hacquebord